

Under strecket

Sedan 1918

I kläm mellan det inre och det yttre livet

Vad har narcissister, manodepressiva och borderline-personer gemensamt? Inte mycket, enligt de psykiatriska symtombilderna, men i grunden finns en gemensam problematik i relationen till omvärlden. Det menar den amerikanske psykoanalytikern Christopher Bollas i en ny bok.

När Sigmund Freud i början av 1900-talet skapade psykoanalysen skilde han initialt mellan två former av klinisk behandling: *symptomanalys* och *karaktärsanalys*. Syftet med den första formen av analys var att behandla tydligt identifierbara och med jaget tillsynes oförenliga symptom som fobier, tvångsbeteenden eller psykosomatiska smärtor, och detta genom att rikta det analytiska intresset mot de omedvetna inre konflikter vari symptomen tänktes ha sin grund och som inte sällan hade väckts till liv av enskilda händelser i patientens historia.

I karaktärsanalysen var syftet snarare att komma till rätta med ett mer omfattande och ospecifikt lidande (återkommande ångest, olycka, inre ensamhet) genom att rikta det analytiska intresset mot hela den personlighetsorganisation som föreställdes bära skulden till det problematiska sätt att vara, leva och tänka som lidandet i varje särskilt fall var förknippat med.

Freud insåg dock snart att såväl de tydligt avskilda symptomen som det mer omfattande lidandet ytterst måste förstås utifrån personlighetens psykologiska organisation. Den omedvetna inre konflikt i vilken symptomet har sin grund kan inte uteslutande förstås utifrån den specifika händelse som väckte den till liv. Vill man på djupet göra sig en uppfattning av vad som står på spel i konflikten, och varför den har förpassats till det omedvetna, måste man i stället ta i beaktande hela den personlighetsstruktur inom vilken konflikten vinner sin karaktär och laddning. De psykiska problemen, vilken form de än må anta, är med andra ord inte något som liksom bara händer en person, utan de är uttryck för personens personlighet, de säger något om vem personen i fråga är.

Givet denna teoretiska utveckling kom snart den psykoanalytiska behandlingen närmast att bli synonym med det mer tidskrävande företaget som Freud initialt kallade karaktärsanalys. Därför kan man säga att psykoanalysens specialområde ända sedan Freuds dagar har varit det som man inom den moderna psykiatrin benämner som *personlighetsstörningar* eller *personlighetsyndrom*, men som man inom psykoanalysen alltså snarare talar om som *karaktärsformationer* eller *karaktärstyper*.

Beteckningar som narcissistisk, paranoid eller emotionellt instabil personlighetsstörning är inom psykiatrin diagnostiska namn på klasser av observerbara beteende-, känslö-, och tankemönster. En psykoanalytisk diagnostik av karaktärsformationen är snarare ställd på fenomenologisk och etiologisk grund, det vill säga karaktärstypen bestäms utifrån ett försök att inifrån artikulera hur personens erfarenhetsliv meningsmässigt är uppbyggt och hur detta specifika sätt att uppleva världen har vuxit fram.

Läsvärda exempel på den här typen av diagnostiska analyser står att finna i en ny och koncentrerad bok av den inflytelserika amerikanska psykoanalytikern Christopher Bollas: "Three characters: Narcissist, borderline, manic depressive" (Phoenix Publishing House).

I boken – som delvis har sitt ursprung i återkommande kliniska seminarier som Bollas under trettio år höll i Arild i västra Skåne – argumenterar Bollas för att varje karaktärstyp som han undersöker kännetecknas av vissa organiserande omedvetna tankemönster rörande självet och dess relation till världen och till andra. Personer av narcissistisk, borderline eller manisk-depressiv typ är alla individer med olika bakgrund och med olika personlighetsdrag, men vad som alltså gör att de förtjänar sina respektive diagnostiska beteckningar är att de i sitt levande

Karaktärens framväxt har sin grund i ofta omedvetna och intelligenta försök från självet sida att lösa existentiella knutar. Ill: Alamy

manifesterar vissa övergripande psykologiska axiom som formar självet sätt att känna, tänka och relatera.

Och karaktärens framväxt är i de flesta fall inte blott frukten av passivt genomlidna erfarenheter, utan har snarare sin grund i ett slags omedvetna och intelligenta försök från självet sida att under de formativa åren psykologiskt lösa vissa existentiella problem som det inre och det yttre livet har ställt självet inför. Att till exempel i de tidiga tonåren utveckla en svårartad anorektisk karaktär skulle, i ett givet fall, kunna betraktas som ett ganska intelligent sätt att skaffa sig tillstånd att permanent få parkera i livets handikappzon när omvärlden och den framväxande sexuella kroppen börjar kräva att man ska ge sig in på den turbulenta resa som kallas vuxenblivandet.

Bollas ägnar mest energi åt den narcissistiska karaktärstypen. En person av denna typ har inte sällan vuxit upp med psykologiskt frånvarande föräldrar som misslyckats med att emotionellt förläna barnet en plats och ett värde i det relationella livet. Omedvetet bestämmer sig barnet tidigt för att inte sätta sin känslomässiga tillit till andra och som compensation sluter det sig inåt och utvecklar ett idealiserat själv med vilket det i stället börjar umgås. Barnet börjar också angripa det inom sig själv som genuint skulle kunna länka det till andra. Det sanna begäret efter intimitet och kommunikation bedövas effektivt och ett psykologiskt axiom formas som säger att den relationella världen är en livsfarlig plats att befinna sig på.

Detta är förstås en skakig lösning och det idealiserade självet kräver konstant bekräftelse för att inte känslor av värdelöshet och inre tomhet ska invadera och förgöra det. Istället för genuina relationer mellan likvärdiga subjekt befolkar narcissisten sitt universum med personer som han inte sällan själv idealiserar så att de ska få status av att kunna tillfredsställa hans girighet. Han blir en konsument, en *junkie*. Han är känslomässigt isolerad men på ytan lyckas han få det att se ut som om han vore i stånd till genuin ömsesidighet. Intrycket av att narcissisten besitter ett robust jag med förmåga att befinna sig i ett äkta relationellt utbyte är dock en chimär som bygger på att han egentligen *inte är där*. Och om narcissisten hamnar i psykoanalytisk behandling och analytikern uttryckligen adresserar detta sorgliga faktum så är narcissisten oftast inte sen med att hålla med.

Men om analytikern insisterar och lägger till "jag tror

att den primära anledningen till att du så lättvindigt håller med mig nu är för att du så snabbt som möjligt vill sätta punkt för det här obehagliga ämnet" så kan det i bästa fall innebära att narcissistens falska själv vacklar till och för ett ögonblick kan man få se en förunderlig blandning av skräck, irritation och tacksamhet spegla sig i hans ögon.

Till skillnad från narcissisten uppsöker personer av borderline-karaktär affektfyllda konflikter med andra. Den emotionella och relationella turbulensen, menar Bollas, är vid närmare påseende själva kärleksobjektet för denna typ av person som inte sällan uppvisar en unik förmåga att hitta andra borderline-personer med vilka de lever i långa konfliktfyllda relationer där de inblandade verkar ha skrivit ett mentalt kontrakt där man ömsesidigt lovar varandra evig plåga. Dock finns det ingen sado-masochistisk njutning i plågan, utan den relationella turbulensen är det enda pålitliga intimitetsmönster som denna personlighetstyp är bekant med.

Borderline-personen har ofta vuxit upp i en förvirrande familjeatmosfär och blivit offer för invaderande projektioner från föräldrarnas sida. Det sköra kärnsjälvet, som i sin linda finns hos varje person, har tidigt fått döljas och därmed inte kunnat växa fram och bilda en stabil organiserande punkt i personligheten. Personen saknar därmed en utvecklad förmåga härbärgera eller "hålla" sitt eget känsloliv och tenderar därför att bli utagerande och impulsiv.

Som analytiker till borderline-personen får man finna sig i att ena stunden bli starkt idealiserad för att nästa stund inte vara vatten värd. Men att skapa ett sådant relationsmönster är alltså ett sätt att hålla liv i den perverteerade form av intimitet som personen tidigt blev bekant med och som etablerade ett psykologiskt axiom som ungefär säger: jag vet inte vem jag är men i den starka känslomässiga reaktionen på en störande annan kan jag åtminstone för en stund känna av existensen av något som kanske kan kallas för ett levande jag.

Om borderline-personen vuxit upp i en turbulent familjeatmosfär så är det Bollas erfarenhet att den manodepressiva ofta kommer från en ganska vanlig men psykologiskt livlösa miljö där affekter behandlas som suspekta inkräktare. Detta lämnar barnet med en grundstämning av depressiv tomhet. Pubertetens biologiska förändringar är dock ofta en *gamechanger*: sexuella och aggressiva fantasier och affekter tänds plötsligt upp det inre mörkret och för första gången känner sig personen intensivt levande och skenar i väg i grandios mani i ett desperat försök att söka befrielse från det depressiva trycket. Det första maniska skovet är ett faktum och snart etableras ett levnads-mönster av intensiva affektiva svängningar som alltid på ett eller annat sätt är utlösta av specifika händelser, må så vara till synes odramatiska sådana.

Bollas menar att det är av yttersta vikt att man som analytiker till den manodepressiva patienten lyckas visa att de affektiva tillstånden är förankrade kring dessa meningsmättade livshändelser, för tillstånden har i sig en tendens att fungera som ohistoriska tillflyktsorter. Depressionen förstör den mening som förankrar oss i livet och historien, och i manin skjuter personen ut sig i euforins kontextlösa intensitet och annullerar därmed alla sammanhang, förhållanden och förpliktelser.

Den här typen av diagnostiska försök att artikulera de olika karaktärsformationernas inre logik resulterar förstås i grova skisser som inte kan användas som facit. Ändock, tänker jag, tjänar de sitt syfte att skärpa psykoanalytikerns sensitivitet i dennes försök att i den kliniska praktiken lära känna det idiosynkriska erfarenhetsliv som i varje särskilt fall spelar ut sig i den analytiska relationen.

Johan Eriksson

Privatpraktiserande psykoanalytiker, legitimerad psykoterapeut och docent i teoretisk filosofi
understrecket@svd.se